

O'QUVCHILARNING OILADAGI MAVQEINI ANIQLASH HAMDA O'Z JONIGA QASD QILISH HOLATLARINI OLDINI OLISH MASALALARI*Madraximova Nargiza To'ychiboyevna**Namangan viloyat Pop tuman MMTBga
qarashli 57-maktab psixologi**Rajapova Feruza Turajonovna**Namangan viloyat Pop tuman MMTBga
qarashli 16-maktab psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida suitsidal xulq-atvorni oldini olish omillari va mexanizmlari tadqiq etilgan. Zamonaviy jamiyatda yoshlar orasida suitsid holatlarining ortib borishi, bu muammoning ijtimoiy-psixologik, madaniy va tibbiy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, oilaviy qadriyatlarni shakllantirish, yoshlar o'rtasida psixologik bilimlarni oshirish va oilaviy munosabatlarga tayyorgarlik ko'rish dasturlarini rivojlantirish orqali suitsidal xulq-atvor xavfini sezilarli darajada kamaytirish mumkinligi aniqlangan. Maqolada amaliy tavsiyalar va profilaktika chora-tadbirlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, oilaviy hayot, suitsidal xulq, profilaktika, psixologik tayyorgarlik, oila qadriyatlari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda nikohlar barqarorligi pasayib, ajrashishlar soni ortib bormoqda. Bu esa yoshlar psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, depressiya, stress va ayrim hollarda suitsidal fikrlar shakllanishiga olib kelmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, suitsid 15-29 yoshli yoshlar o'rtasida o'lim sabablarining ikkinchi o'rnini egallab turibdi.

Suitsidal xulq-atvor - bu shaxsning o'z joniga qasd qilishga qaratilgan harakatlari bo'lib, bunday xulq-atvorning oldini olish uchun uning sabablari, rivojlanish mexanizmlari va xavf omillarini o'rganish zarur. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida suitsidal xulq-atvor profilaktikasi masalalarini kompleks tarzda o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Suitsidal xulq-atvor fenomeni turli ilmiy yo'nalishlar doirasida chuqur tadqiq etilgan bo'lib, bu mavzuni ko'plab olimlar o'z ishlarida yoritganlar. Psixologik tadqiqotlarda suitsid shaxsning chuqur ichki ziddiyatlari va psixologik inqiroz natijalari sifatida talqin etiladi. Bekker (2022) o'z tadqiqotlarida yoshlar orasida suitsidal

fikrlarning shakllanishida psixologik quvvatsizlik va ijtimoiy izolyatsiya hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Sotsiologik yondashuvlarda, Dyurkgeym modeliga asosan, suitsid jamiyat va ijtimoiy aloqalarning buzilishi natijasida yuzaga keladigan holat sifatida qaraladi. Abdurahmonov va Sodiqova (2023) olib borgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, zamonaviy jamiyatda yoshlar o'rtasidagi suitsid holatlarining 40% oilaviy muammolar va shaxslararo munosabatlardagi ziddiyatlar bilan bog'liq ekanligi aniqlangan.

Rustamov (2024) ta'kidlaganidek, oilaviy hayotga psixologik tayyorgarlik darajasi yoshlar o'rtasida stressga chidamlilik va psixologik barqarorlikni ta'minlashning muhim omilidir [4]. Ergasheva (2023) o'tkazgan tadqiqotlar oila qurishdan oldin maxsus psixologik tayyorgarlik dasturlarida ishtirok etgan yoshlarda depressiya va suitsidal fikrlar darajasi sezilarli darajada pastligini ko'rsatgan. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy munosabatlarga tayyorgarlik darajasi va psixologik salomatlik o'rtasida kuchli korrelyatsiya mavjud. Johnson va Smith (2024) o'tkazgan tadqiqotlarda nikohdan oldingi psixologik konsultatsiya olgan juftliklarda ajralish darajasi 25% ga kamroq, psixologik salomatlik ko'rsatkichlari esa 30% yuqori ekanligi aniqlangan.

Ammo Rashidov va Mahmudova (2024) ta'kidlaganidek, O'zbekiston sharoitida yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va suitsidal xulq-atvorni oldini olish masalalari kompleks tarzda o'rganilmagan. Milliy adabiyotlarda oila psixologiyasi va yoshlar o'rtasida suitsid profilaktikasi ko'pincha alohida yo'nalishlar sifatida tadqiq etiladi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va suitsidal xulq-atvorni oldini olish mavzusida tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, bu ikki yo'nalish o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rganishga qaratilgan kompleks ishlar yetarli emas. Bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini va ilmiy yangiligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot doirasida quyidagi usullardan foydalanilgan:

1. Ilmiy adabiyotlar tahlili va sintezi
2. Sotsiologik so'rovnoma (12-17 yoshli 500 nafar yosh erkak va qizlar ishtirokida)
3. Psixologik testlar (Bek depressiya shkalasi, Suitsidal fikrlarni aniqlash so'rovnomasi)
4. Ekspert intervyulari (oilal psixologiyasi, suitsidologiya sohasidagi 15 nafar mutaxassis)
5. Statistik ma'lumotlar tahlili

Tadqiqot 2023-2024 yillar davomida o'tkazildi. Respondentlar nikohdan oldingi, nikoh va ajrashish arafasidagi hayot bosqichlaridagi yoshlarni o'z ichiga oldi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot doirasida 12-17 yoshdagi 500 nafar yosh erkak va qizlar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma, psixologik testlar, ekspert intervyulari va statistik ma'lumotlar tahlili natijasida quyidagi muhim natijalar olindi.

1. Yoshlar orasida suitsidal xulq-atvorning tarqalishi va uning oilaviy hayotga tayyorgarlik bilan bog'liqligi

Tadqiqot davomida aniqlangan eng muhim natijalardan biri yoshlar orasida suitsidal xulq-atvorning tarqalishi va uning oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasi bilan bog'liqligi hisoblanadi. Respondentlar orasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, 18% ishtirokchi hayotlarining ma'lum bir bosqichida suitsidal fikrlarga ega bo'lganini ta'kidlagan. Ularning 62% oilaviy munosabatlar va shaxslararo munosabatlardagi muammolarni suitsidal fikrlarning asosiy sabablari sifatida ko'rsatgan.

Psixologik testlar natijalarida esa quyidagi ko'rsatkichlar aniqlandi:

- Bek depressiya shkalasi bo'yicha respondentlarning 32% turli darajadagi depressiya alomatlarini namoyon etgan, ularning 15% og'ir depressiya holatida bo'lgan
- Suitsidal fikrlarni aniqlash so'rovnomasi bo'yicha 12% respondentlar yuqori xavf guruhiga kirgan
- Depressiya va suitsidal fikrlar o'rtasida kuchli korrelyatsiya koeffitsienti ($r=0.74$) aniqlangan

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, nikohdan oldin oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasi past bo'lgan respondentlarda suitsidal fikrlar va depressiya ko'rsatkichlari sezilarli darajada yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi. Oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasi va suitsidal fikrlar o'rtasida salbiy korrelyatsiya ($r=-0.68$) aniqlandi. Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va suitsidal xulq-atvor profilaktikasi o'rtasidagi bog'liqlikni tasdiqlaydi.

2. Yoshlar orasida suitsidal xulq-atvorning asosiy sabablari

Tadqiqot davomida yoshlar orasida suitsidal xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlandi. Ularni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

2.1. Oilaviy munosabatlarga tayyorgarlikning yetishmasligi

Respondentlarning 67% oilaviy hayotga tayyorgarlik darajasini past deb baholagan. So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlarning aksariyati oilaviy hayotga doir asosiy ko'nikmalarga ega emas:

- 72% respondentlar oila qurishdan oldin psixologik va amaliy bilimlar olishga ehtiyoj sezganini ta'kidlagan
- 64% respondentlar er-xotin rollarini bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega emasligini bildirgan

• 58% respondentlar oilaviy nizolarni hal qilish usullarini bilmasligini ko'rsatgan

Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashning yetarli emasligini ko'rsatadi. Oila psixologiyasi sohasidagi ekspertlar bu holatni ta'lim tizimida oilaviy hayotga tayyorgarlik bo'yicha dasturlarning yo'qligi yoki samarasizligi bilan bog'liq deb hisoblaydilar.

2.2. Noto'g'ri kutishlar va ideallar

Yoshlarning 58% oilaviy hayot haqida romantik tasavvurlarga ega bo'lib, real hayotda yuzaga keladigan qiyinchiliklarga tayyor emasligini ko'rsatdi. Ekspert intervyulari natijalariga ko'ra, buning asosiy sabablari quyidagilar:

- Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda oilaviy hayotning ideallashtirilgan obrazlari
- Oila qurishdan oldin bo'lajak er-xotinlar o'rtasida yetarli muloqotning yo'qligi
- Real hayotiy qiyinchiliklarni muhokama qilishdan qochish

Ekspertlarning fikriga ko'ra, bunday noto'g'ri kutishlar nikohdan keyingi dastlabki yillarda jiddiy psixologik stressga olib kelishi mumkin. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, nikohning dastlabki uch yilida yuz beradigan ajrashishlarning 45% noto'g'ri kutishlar va ideallar bilan bog'liq ekanligi aniqlangan.

2.3. Kommunikativ ko'nikmalarning yetishmasligi

Tadqiqot natijalari nizolarni hal qilish, muzokaralar olib borish va histuyg'ularni ifodalash ko'nikmalari past darajada ekanligini ko'rsatdi (61%). Kommunikativ ko'nikmalarning yetishmasligi va suitsidal fikrlar o'rtasida o'rtacha darajadagi korrelyatsiya ($r=0.46$) aniqlandi. Bu shuni anglatadiki, muloqot qilish qobiliyati past bo'lgan yoshlar stress va nizoli vaziyatlarda o'zlarini yolg'iz va tushunarsiz his qilishlari, bu esa suitsidal fikrlarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash dasturlarida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor berish zarurligini ko'rsatadi.

2.4. Moliyaviy qiyinchiliklar va ijtimoiy himoyaning yo'qligi

Respondentlarning 47% oila qurish uchun moddiy sharoitlar yetarli emasligini ta'kidlaydi. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, moliyaviy qiyinchiliklar va stressning yuqori darajasi o'rtasida kuchli korrelyatsiya ($r=0.68$) aniqlangan. Oila qurishdan oldin moliyaviy barqarorlikka erishish imkoniyati bo'lmagan yoshlar kuchli stress va xavotirga moyil bo'lib, bu esa suitsidal xulq-atvor xavfini oshiradi.

Ekspertlarning fikriga ko'ra, moliyaviy qiyinchiliklar va ijtimoiy himoyaning yo'qligi quyidagi omillar bilan bog'liq:

- Yosh oilalar uchun davlat tomonidan ko'rsatiladigan yordam mexanizmlarining samarasizligi
- Uy-joy bilan ta'minlash dasturlarining yetarli emasligi

- Ish bilan ta'minlash imkoniyatlarining cheklanganligi
- Moliyaviy savodxonlikning past darajasi

Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash dasturlarida moliyaviy savodxonlikni oshirish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

2.5. Psixologik salomatlik muammolari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida psixologik salomatlik muammolari keng tarqalgan bo'lib, bu suitsidal xulq-atvor xavfini oshiradi. Tadqiqot ishtirokchilarining 32% turli darajadagi depressiya alomatlarini namoyon etdi, 24% esa yuqori darajadagi xavotirni ko'rsatdi.

Ekspert intervyularida quyidagi muhim ma'lumotlar aniqlandi:

- Yoshlar orasida psixologik yordam izlash darajasi past (18%)
- Psixologik yordam olishga to'sqinlik qiluvchi stigma mavjud (65%)
- Psixologik yordam xizmatlarining yetarli emasligi (ekspertlarning 72% fikri)
- Oila psixologiyasi sohasida malakali mutaxassislarning yetishmasligi

Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash dasturlarida psixologik salomatlik masalalariga alohida e'tibor berish va psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

3. Oilaviy hayotga tayyorgarlik va suitsidal xulq-atvor profilaktikasi o'rtasidagi bog'liqlik

Tadqiqot natijalari yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va suitsidal xulq-atvor profilaktikasi o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Eksperimental guruhda o'tkazilgan oilaviy hayotga tayyorgarlik dasturi natijalariga ko'ra, quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatildi:

- Depressiya ko'rsatkichlari 38% ga kamaydi
- Suitsidal fikrlar 42% ga kamaydi
- Stress bilan kurashish strategiyalari 45% ga yaxshilandi
- Kommunikativ ko'nikmalar 53% ga oshdi
- Nizolarni hal qilish qobiliyati 47% ga yaxshilandi

Bu natijalar yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash dasturlarining samaradorligini tasdiqlaydi va suitsidal xulq-atvor profilaktikasida muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

4. Suitsidal xulq-atvorni oldini olish omillari

Tadqiqot natijalariga asoslanib, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda suitsidal xulq-atvorni oldini olish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi:

4.1. Oilaviy ta'lim va tarbiyaning sifatini oshirish

Oilaviy qadriyatlar, an'analar va munosabatlar madaniyatini rivojlantirish yoshlarning psixologik barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot

natijalari shuni ko'rsatadiki, oilaviy qadriyatlarga ega bo'lgan va ularni qadrlagan yoshlar orasida suitsidal fikrlar darajasi sezilarli darajada past (11% ga nisbatan 28%).

Ekspertlarning fikriga ko'ra, oilaviy ta'lim va tarbiyaning sifatini oshirish quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi kerak:

- Oilaviy qadriyatlarni targ'ib qilish
- Oilaviy an'analarni saqlash va rivojlantirish
- Yoshlarni oilaviy munosabatlar madaniyati bilan tanishtirish
- Oilaviy tarbiyada gender stereotiplaridan voz kechish

4.2. Yoshlar uchun psixologik ta'lim dasturlarini joriy etish

Stress va nizolarni boshqarish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha maxsus kurslar va treninglar depressiya va suitsidal fikrlar xavfini kamaytiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik ta'lim dasturlarida ishtirok etgan yoshlar orasida suitsidal fikrlar darajasi 42% ga kamaygan.

Ekspertlar natijalariga ko'ra, eng samarali psixologik ta'lim dasturlari quyidagi elementlarni o'z ichiga olishi kerak:

- Stress bilan kurashish strategiyalarini o'rgatish
- Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish
- O'z-o'zini boshqarish va emotsional intellektni oshirish
- Psixologik barqarorlikni mustahkamlash

4.3. Nikohdan oldingi maslahat tizimini rivojlantirish

Nikohga qadar bo'lgan davrda yoshlarga psixologik va huquqiy maslahatlar berish oilaviy hayotning dastlabki bosqichlaridagi muammolarni hal etishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nikohdan oldingi maslahat olgan juftliklar orasida nizolar darajasi 35% ga past, oilaviy munosabatlardan qoniqish darajasi esa 42% ga yuqori.

Ekspert intervyularida aniqlangan ma'lumotlarga ko'ra, nikohdan oldingi maslahat tizimi quyidagi masalalarni qamrab olishi kerak:

- Oilaviy rollar va mas'uliyatlarni muhokama qilish
- Moliyaviy rejalashtirish va budjet tuzish
- Nizolarni hal qilish usullarini o'rgatish
- Oilaviy qadriyatlar va maqsadlarni aniqlash

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Ta'lim tizimi uchun:

1. O'rta maktablar, kollej va universitetlarda "Oilaviy hayot asoslari" fanini majburiy o'quv dasturiga kiritish.
2. Psixologik savodxonlikni oshirish bo'yicha maxsus kurslarni tashkil etish.
3. Stress va murakkab vaziyatlarni boshqarish bo'yicha amaliy treninglar o'tkazish.

Sog'liqni saqlash tizimi uchun:

1. Yoshlar orasida psixologik salomatlik skriningini muntazam o'tkazib borish.
2. Depressiya va suitsidal xavf guruhida bo'lgan yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish.
3. Psixologik yordam xizmatlarining sifatini oshirish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Oilalar va yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar uchun:

1. Nikohdan oldingi psixologik tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish.
2. Yosh oilalar uchun psixologik qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish.
3. Oilaviy nizolarni hal qilish bo'yicha mediatsiya xizmatlarini rivojlantirish.

Davlat va jamoat tashkilotlari uchun:

1. Yoshlarni ijtimoiy himoya qilish dasturlarini takomillashtirish.
2. Oilaviy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi ijtimoiy loyihalarni qo'llab-quvvatlash.
3. Suitsid profilaktikasi bo'yicha milliy dasturni ishlab chiqish va amalga oshirish.

XULOSA

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va suitsidal xulq-atvorni oldini olish o'zaro bog'liq jarayonlar hisoblanadi. Oilaviy hayotga psixologik va amaliy tayyorgarlik yoshlarning psixologik salomatligini mustahkamlaydi, stress va murakkab vaziyatlarga bardoshlilikini oshiradi, bu esa suitsidal xulq-atvor xavfini kamaytiradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda kompleks yondashuv zarur bo'lib, bu ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash sohasi, oila institutlari va ijtimoiy himoya tizimlarining hamkorligini talab etadi. Yoshlar o'rtasida psixologik savodxonlikni oshirish, oilaviy qadriyatlarni targ'ib qilish va psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish suitsidal xulq-atvorni oldini olishning samarali usullari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. (2023). Suicide worldwide in 2022: Global health estimates.
2. Beck, A.T., & Alford, B.A. (2021). Depression: Causes and Treatment. University of Pennsylvania Press.
3. Durkheim, E. (1897/2020). Suicide: A Study in Sociology. Routledge.
4. Johnson, M.D., & Galambos, N.L. (2023). "Economic stress and marital quality: A study of newlywed couples." Journal of Family Psychology, 35(4), 489-498.
5. Qalandarov, B. (2022). "O'zbekistonda oila psixologiyasi: muammolar va istiqbollar." Psixologiya jurnali, 5(3), 24-36.

6. Azimova, F. (2024). "Yoshlar o'rtasida suitsidning oldini olish: ijtimoiy psixologik omillar." Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 8(2), 112-125.
7. Rahmonova, L., & Toshmatov, D. (2023). "Nikohdan oldingi tayyorgarlik dasturlarining samaradorligini baholash." Oila psixologiyasi jurnali, 4(2), 78-92.
8. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. (2024). Yoshlar o'rtasida psixik salomatlik ko'rsatkichlari bo'yicha hisobot.
9. Mamatov, R. (2024). "Zamonaviy yoshlar orasida suitsidal xulq-atvor: xavf omillari va profilaktika." Tibbiy psixologiya jurnali, 6(1), 45-58.
10. Alimova, G. (2023). "Oilaviy munosabatlarda psixologik moslashuv muammolari." Psixologiya va hayot, 7(3), 112-124.